

FORMATION OF READING SKILLS OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN BY MEANS OF GRAPHIC ORGANIZER

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБОМ ГРАФІЧНОГО ОРГАНІЗАТОРА

Iryna Sukhopara¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-151-0-12>

Abstract. In the modern world, a person's ability to read, perceive, analyze, interpret, transmit, use information, and express one's own attitude becomes important. The formation of reading competence of junior schoolchildren is determined by one of the tasks of studying the language and literature education in primary school. Reading competence is considered as a multifaceted personal education, which characterizes the set of knowledge, skills, abilities, values of the reader, which allow to successfully interact with the text / work, to search for the necessary information. Reading skills are a component of reading competence. The purpose of the study is to theoretically analyze and highlight the practical aspects of the formation of reading skills of primary school students with the help of graphic organizers of reading. Research methods such as analysis of scientific sources, systematization and generalization of data to identify the state of the problem are used. According to the defined tasks of the research, the main groups of reading skills of junior schoolchildren that meet the requirements of the State Standard of Primary Education have been identified: possession of a full-fledged reading skill; perception and understanding of the actual content of read works of art, texts; analysis and interpretation of read works; expression of own feelings, attitude to the read work; creative work, experimentation with the work; independent choice of works for reading. It is established that in order to develop reading skills of junior students it is advisable to use cognitive visualization tools that help to present visual models, teach rational processing, analysis of information and its graphical representation, activate the thinking processes of students. Graphic organizers are a type of

¹ PhD in Pedagogic Sciences, Senior Lecturer at the Department of Elementary Education, Borys Grinchenko Kyiv University, Ukraine

cognitive graphics, the essence of which is the development of combined cognitive models of knowledge representation, combining symbolic and graphic ways of presenting educational material. Graphic reading organizers are understood as ways of presenting information for its generalization, systematization, classification, analysis of a work of art / media text in graphical form on paper or monitor. It is determined that graphic organizers of reading stimulate, organize and direct the thinking process, help to evaluate and correct the process of own cognitive activity, allow to understand the theme, main idea, characters of the work, determine the sequence of events, genre of work, help express one's attitude. Appropriate types of graphic organizers (maps, diagrams, tables, diagrams) for the development of reading skills related to the perception and understanding of what is read (tables «I know – I want to know – Learned / Learned», «I know – I do not know», the scheme «What? – Where? – When? – Who? – Why?», «Attitudes of the characters», «Basic information about the work», schemes «Changes», «Actions of the characters»), expression of their own attitudes, thoughts, emotions and feelings about what is read (tables «My thoughts», «My questions», «Emotions»).

1. Вступ

Стрімкий розвиток суспільства, швидкоплинність і зростання обсягу необхідної інформації, різні способи її подачі, вимагають від сучасної людини вмінь читати, сприймати, аналізувати, інтерпретувати, передавати, використовувати інформацію, висловлювати власне ставлення. Актуалізується проблема формування читацької компетентності здобувачів освіти, і в першу чергу молодших школярів. В Державному стандарті початкової освіти (2018) читацька компетентність не зазначена серед ключових компетентностей, проте метою вивчення мовно-літературної освітньої галузі окреслено формування комунікативної, читацької та інших ключових компетентностей. В концепції реформування початкової освіти «Нова українська школа» вміння читати і розуміти прочитане виділено серед основних умінь здобувачів початкової освіти. Важливого значення для формування читацької компетентності молодших школярів набувають графічні організатори читання, які допомагають учням систематизувати, узагальнювати, аналізувати прочитану інформацію, робити її більш зрозумілою.

Дослідженню проблеми читацької компетентності, її ролі та структури присвячені дослідження зарубіжних науковців Н. Колганової, Т. Разуваєвої, Н. Сметаннікової, Н. Хомського, G. Westhoff, J. Grzesik. Читацька компетентність молодших школярів як пріоритетна мета навчання літературного читання визначена в програмах російських авторів підручників В.Г. Горєцького, Л.Г. Кліманової, О.І. Матвєєвої, О.В. Кубасової, Р.М. Бунєєва, К.В. Бунєєвої. Питання читацької компетентності молодших школярів, її сутності та структури висвітлено в дослідженнях українських вчених В. Мартиненко, О. Савченко, Н. Чепелєвої. Методичні аспекти проблеми формування читацької компетентності, окремих вмій учнів початкової школи представлені в роботах О. Джебелей, А. Канищенко, Г. Коваль, А. Мовчун, В. Науменко, М. Наумчук, Г. Підлужної, Г. Ткачук та інших.

Дослідженням проблеми когнітивної візуалізації присвячені роботи зарубіжних педагогів, психологів, нейрофізіологів (Дж. Брунер, Т. Бьюзон, Л.М. Веккер, Дж. К. Гілберт, У. Глассер, В. Зінченко, Н. Манько, О. Князева, О. Кондратенко, М. Мінський, Ч. Фолкер, П. Хорст) і вітчизняних учених (Д. Безуглий, Л. Білоусова, О. Семеніхіна, А. Юрченко), які звертають увагу на підвищення ефективності подання навчальної інформації шляхом активізації пізнавальних процесів. Застосування засобів когнітивної графіки і зокрема графічних організаторів у вивченні різних предметних галузей описали зарубіжні вчені Дж. Борг, М. Ешплер, Д. Кларк, Р. Ленглер, Н. Стренгман, Д. Халперн, Е. Холл. Вітчизняними науковцями розкриті різні аспекти проблеми застосування графічних організаторів переважно під час вивчення математики (Д. Безуглий, О. Семеніхіна), англійської мови старшокласниками (Г. Іванченко, Т. Звягінцева, К. Супрун, В. Смелікова), іншомовних текстів студентами (Н. Соловійова, Н. Ігнатюк) та викладання фахових дисциплін у закладах вищої освіти (О. Брежнева, Н. Гавриш).

Характеристика графічних і візуальних організаторів для розвитку критичного мислення школярів представлена в методичних матеріалах програми «Читання і письмо для розвитку критичного мислення» (ЧПРKM), відеоматеріалах, розміщених на освітніх сайтах для педагогів. Різні прийоми роботи з графічними організаторами на уроках світової літератури в старшій школі описано в роботах Л. Кривошей, на

уроках читання в початковій школі – І. Большакової, М. Дулами. Проте недостатньо висвітлені питання застосування графічних організаторів читання для формування читацької компетентності молодших школярів, оволодіння ними читацькими вміннями роботи з художнім твором.

Мета дослідження полягає в теоретичному аналізі й висвітленні практичних аспектів формування читацьких умінь роботи з твором здобувачів початкової освіти за допомогою графічних організаторів читання.

При написанні статті було використано такі методи дослідження, як аналіз наукових джерел, систематизація та узагальнення даних з метою виявлення стану досліджуваної проблеми.

2. Теоретичне висвітлення досліджуваної проблеми

У контексті нашого дослідження вважаємо за необхідне розкрити сутність основних понять «читацька компетентність», «читацькі вміння молодших школярів», «візуалізація», «когнітивна візуалізація», «графічні організатори читання».

Дефініція «читацька компетентність» широко розглядається вітчизняними педагогами (О. Ісаєва, О. Кудевол, Т. Хорошковська, О. Шкловська, Т. Яценко) в аспекті вивчення української та зарубіжної літератури в старших класах як інтегрована особистісна якість, що формується й розвивається у процесі шкільного літературного навчання, а також набуває удосконалення протягом життя.

Читацьку компетентність здобувачів початкової освіти українські дослідники розглядають як: «результат взаємодії знань, умінь і навичок, читацького досвіду та ціннісних ставлень учнів, що виявляються в процесі формування повноцінної навички читання» (О.Я. Савченко) [10, с. 142]; «комплекс особистісних та інтелектуальних якостей читача, які дозволяють йому ефективно взаємодіяти з текстом, адекватно розуміти твір, вступаючи в діалог з автором, оцінюючи прочитане, виражаючи своє ставлення до нього» (Н.В. Чепелева) [13, с. 95]; «складне особистісне утворення, яке передбачає володіння індивіда сукупністю знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень, що дають змогу читачеві ефективно взаємодіяти з текстом, повноцінно усвідомлювати літературні твори, їх інтерпретувати, оцінювати, здійснювати пошук у тексті потрібної інформації, проводити діалогову взаємодію з текстом

тощо» (В.О. Мартиненко) [7, с. 4]. Бачимо спільність поглядів науковців щодо розуміння читацької компетентності здобувачів початкової освіти як багатоаспектного особистісного утворення, яке характеризує сукупність знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень читача, що дозволяють успішно взаємодіяти з текстом/твором, здійснювати пошук потрібної інформації.

Складовою читацької компетентності молодших школярів є читацькі вміння і навички, які формуються на уроках читання і літературного читання, мають загальнонавчальний, міждисциплінарний характер і виступають засобом вивчення всіх навчальних предметів. Читацькі вміння розглядаються також як метапредметні вміння, які орієнтовані на саморозвиток і самовдосконалення особистості шляхом свідомого й активного опанування нового соціального, освітнього досвіду.

Поділяємо думку Т. Хорошківської щодо розуміння читацьких умінь як «первинних, які в результаті вправлянь переходять у навичку, і вторинних – читати й розуміти прочитане» [12, с. 504]. Розглянемо детальніше читацькі вміння молодших школярів, які стосуються розуміння прочитаного. Ці вміння забезпечують смисловий аспект читання: досягнення розуміння змісту, задуму автора, встановлення причинно-смислових зв'язків у творі. Дослідник О. Нікітченков визначає шість груп читацьких умінь і навичок молодших школярів: 1) навичка читання та її розвиток; 2) уміння працювати з текстом; 3) уміння застосовувати літературознавчу термінологію; 4) уміння у сфері естетичного сприйняття й переживання прочитаного; 5) уміння в галузі мовленнєвої творчої діяльності на основі читання та у зв'язку з читанням; 6) уміння самостійної роботи з дитячою книжкою [9, с. 56–62].

Серед умінь працювати з текстом О. Нікітченков визначає три підгрупи: а) уміння загальнонавчального характеру, які властиві для роботи з будь-яким текстом; б) уміння працювати зі змістом тексту; в) уміння працювати з формою тексту.

До загальнонавчальних умінь роботи з текстом вчений відносить уміння прогнозувати зміст тексту за заголовком, ключовими (опорними) словами, фрагментами тексту, ілюстраціями й іншими нетекстовими елементами, що супроводжують текст; уміння складати простий і складний плани тексту; уміння викладати його зміст (стиисло, повно,

вибірково) з опорою на план; уміння проводити діалог з автором: під час читання формулювати запитання, відповідати на них, контролювати себе; уміння практично розрізняти художні й науково-пізнавальні тексти; уміння з'ясувати кому він адресований та з якою метою, а також інші вміння.

До групи умінь роботи зі змістом художнього тексту О. Нікітченков відносить вміння визначати ідею тексту; встановлювати послідовність дій у тексті й осмислювати взаємозв'язки подій, описаних у ньому; виявляти мотиви поведінки героїв; визначати авторське та власне ставлення до персонажів тощо.

Уміння працювати з формою тексту передбачає вміння: розуміти образність мови художніх текстів, знаходити засоби виразності в тексті (порівняння, метафори, епітети тощо), визначати особливості композиції твору та ін.

Серед читацьких умінь молодших школярів В. Мартиненко визначає такі, які стосуються особистісних, метапредметних (у сферах комунікативно-мовленнєвій, інформаційній, застосування загальнопізнавальних читацьких умінь), предметних результатів. До читацьких умінь, які стосуються розуміння прочитаного твору відповідно до вікових можливостей, дослідниця відносить такі, як: повноцінне сприймання прочитаних і прослуханих художніх, науково-пізнавальних, навчальних творів; прийоми їх аналізу (розуміння фактичного змісту, теми, основної думки твору, структурний аналіз, встановлення причиново-наслідкових зв'язків між подіями, героями, фактами; усвідомлення основних понять, ознак, явищ природничого, суспільствознавчого змісту; формулювання запитань до тексту, простих висновків; розуміти цілісний зміст та окремих частин, пояснювати, як вони між собою пов'язані; визначати головних та другорядних персонажів, групувати їх за ознакою ставлення до них письменника та власного ставлення тощо [8, с. 6].

У Державному стандарті початкової освіти (2018) обов'язковими результатами навчання здобувачів початкової освіти, що стосуються читацької компетентності визначено «володіння повноцінними навичками читання (вголос і мовчки)» і «сприйняття, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів, медіатекстах та використання її для збагачення свого досвіду» [4]. Окреслимо детальніше читацькі вміння молодших школярів: сприймає текст

(володіє повноцінними навичками читання вголос і мовчки, прогнозує зміст дитячої книжки за обкладинкою, заголовком, ілюстраціями та анотацією); аналізує та інтерпретує текст (розрізняє головне і другорядне в тексті; визначає тему, форму художнього твору, пов'язує елементи інформації в цілісну картину, формулює прямі висновки на основі інформації, виявленої в тексті); збагачує естетичний та емоційно-чуттєвий досвід (розповідає про власні почуття та емоції від прочитаного тексту; описує і відтворює емоції літературних персонажів під час інсценізації, співпереживає); оцінює текст (висловлює власне ставлення до творів, літературних персонажів, об'єктів мистецтва і навколишнього світу, наводить прості аргументи щодо власних думок, використовуючи текст, власний досвід та інші джерела; описує враження від змісту і форми медіа тексту); обирає тексти для читання (обирає книжку для читання; пояснює власний вибір, визначає мету читання (для задоволення, розваги, пошуку потрібної інформації)); перетворює інформацію (на основі тексту малює/добирає ілюстрації, фіксує інформацію графічно на основі тексту створює план, таблицю, модель); читає творчо (експериментує з текстом (змінює кінцівку, місце подій, сюжет, імпровізує під час інсценізації, переказує текст з іншої позиції, додає персонажів) [4].

На підставі аналізу психолого-педагогічної, методичної літератури з розвитку читацьких умінь, аналізу Державного стандарту початкової школи, типових навчальних програм, дослідження вікових особливостей молодших школярів виокремлено такі групи читацьких умінь молодших школярів:

- 1) володіє повноцінною навичкою читання;
- 2) сприймає і розуміє фактичний зміст прочитаних художніх творів, текстів;
- 3) аналізує та інтерпретує прочитаний твір (визначає тему художнього твору/медіатексту; розрізняє головне і другорядне в тексті; встановлює послідовність подій, осмислює взаємозв'язки подій, фактів, вчинків персонажів твору, на основі тексту створює план, таблицю, модель; визначає ставлення автора до описаних подій, персонажів, їх вчинків;
визначає персонажів твору, аналізує за вчинками, діями, мовленням характер героїв, мотиви їх поведінки, описує їх емоційний стан, співпереживає;

визначає основну думку, жанр твору;
розпізнає засоби художньої виразності (епітети, порівняння, метафори та інші) та використовує їх у власному мовленні);

4) висловлює власні почуття, ставлення щодо прочитаного твору (розповідає про власні почуття, емоції, вподобання, ставлення щодо прочитаного твору/медіатексту, літературних персонажів; відтворює емоції літературних персонажів під час інсценізації);

5) творчо працює, експериментує з твором (малює/добирає ілюстрації, представляє інформацію графічно; змінює кінцівку, місце подій, сюжет, додає персонажів, їх вчинки, переказує текст з іншої позиції, імпровізує під час інсценізації);

6) самостійно обирає твори для читання (визначає мету читання, обирає книгу, пояснює власний вибір).

Описані групи читацьких умінь представлено на схемі.

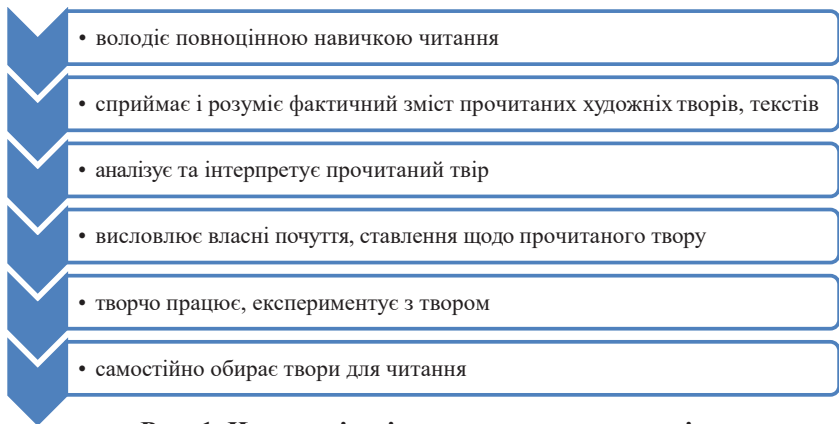

Рис. 1. Читацькі уміння молодших школярів

З метою розвитку зазначених читацьких умінь молодших школярів доцільно застосовувати засоби когнітивної візуалізації навчання, які активізують мислення школярів, допомагають сприймати, розуміти, аналізувати прочитаний твір.

Візуалізацію (від лат. Visualis – зоровий) розуміють як сприйняття деякого об'єкта через зір, наочний образ, тобто наочне представлення різної інформації з метою максимальної зручності для її розуміння.

Візуалізацію тлумачать як «одержання видимого зображення яких-небудь предметів, явищ, процесів, недоступних для безпосереднього спостереження» [2]. Науковці розглядають візуалізацію як: «представлення числової та текстової інформації у вигляді графіків, діаграм, структурних схем, таблиць, карт і так далі» [3, с. 72]; процес демонстрації чогось, який вимагає не лише відтворення зорового образу, але і його конструювання» [11, с. 228]; «активний процес винесення зі внутрішнього плану у зовнішній продукт мозкової інтелектуально-розумової діяльності» [5, с. 147]. Визначають інформаційну і когнітивну функції візуалізації: під першою розуміють візуалізацію навчального матеріалу, яка у динаміці демонструє певні характеристики об'єкта пізнавальної діяльності; другу ж сприймають як пізнавальну активізацію процесів мислення суб'єктів навчання, яка призводить до появи нового знання [11, с. 228]. Сенс візуалізації полягає в сприйнятті, розумінні, засвоєнні нової інформації для створення цілісної картини.

Основною метою візуалізації в освітньому процесі, на думку Д. Безуглого, є підтримка логічних операцій на всіх етапах навчальної діяльності, а найголовніше при виконанні аналітичних дій (аналіз, синтез, порівняння, пошук зав'язків і відношень, систематизація, висновок тощо) [1, с. 6].

Серед функцій візуалізації в навчанні визначають такі, як: допомога у створенні образу повідомлення (словесного); проведення контролю повноти, якості та характеру засвоєння інформації учнем; сприяння розвитку фантазії та уяви; вияв індивідуальних особливостей сприйняття та обробки інформації; виклик інтересу та відповідного ставлення до досліджуваного матеріалу; пробудження певних почуттів; посилення чи послаблення емоційного стану дитини; активізація пізнавального інтересу; концентрація уваги на важливих аспектах об'єкту, переключення уваги на інший; виклик певних асоціацій; розвиток здібностей до аналізу, порівняння; тренування уважності і спостережливості; формування здатності до логічних умовисновків; формування здатності до проведення аналогій) [1, с. 7].

Останнім часом набуває поширення когнітивна візуалізація як принцип навчання, сучасна освітня технологія. Як принцип навчання когнітивна візуалізація, на думку дослідниці Н.М. Манько, інтегровано з двох підходів: когнітивного і візуального. Когнітивний підхід

передбачає створення таких навчальних ситуацій, де оптимізується розумова діяльність суб'єктів навчального процесу, стимулюється у них розвиток процесів мислення та інтелектуальних операцій. Іншими словами, акцентується увага на пізнавальних процесах суб'єктів навчання. Візуальний підхід у навчанні передбачає активне використання наочності для формування уявлень і понять про оточуючий світ та процеси, що відбуваються у ньому. Поєднання таких підходів у когнітивно-візуальний підхід означає, що навчання має будуватися на активному і цілеспрямованому використанні резервів візуального мислення, що передбачає зміщення акцентів з ілюстративної функції наочності на пізнавальну і розвиваючу [5, с. 230]. Когнітивна візуалізація, як освітня технологія пов'язана з використанням у навчальному процесі візуальних моделей, застосуванням кольору, форми, графіки, малюнків, мультиплікації, що допомагає навчити учнів раціональним прийомам обробки, аналізу інформації та її графічного представлення.

Погоджуємося з думкою дослідників О. Семеніхіної, А. Юрченко, Д. Безуглого, які розрізняють «когнітивну графіку», як статичні зображення пізнавального характеру і «когнітивну візуалізацію», як динамічні та інтерактивні зображення [11, с. 228]. Одним із видів когнітивної графіки, суть якої полягає в розробці комбінованих когнітивних моделей подання знань, які поєднують символічний і графічний способи представлення навчального матеріалу, активізують процеси мислення, є графічний організатор. Такі інструменти допомагають школярам аналізувати матеріал, представляти його в графічній формі, водночас оцінювати й корегувати процес власної пізнавальної діяльності.

3. Практичне вирішення досліджуваної проблеми

Графічні організатори читання розуміємо як способи представлення інформації для її усвідомлення, узагальнення, систематизації, класифікації, аналізу художнього твору/медіатексту в графічному вигляді на папері або моніторі. Графічні організатори читання стимулюють, організують і спрямовують процес мислення, дозволяють визначити тему, головну думку, персонажів твору, послідовність подій, їх взаємозв'язок, жанр твору, сприяють висловленню власного ставлення, думки, емоцій щодо прочитаного, систематизувати, структурувати інформацію, зробити її цілісною. На уроках літературного

читання застосування графічних організаторів сприяє формуванню у молодших школярів читацької компетентності, читацьких умінь; оволодінню спільними вміннями для всіх компетентностей – читати і розуміти прочитане, висловлювати думку усно і письмово, логічно обґрунтовувати позицію, конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект, критичне мислення, співпрацювати в команді; врахуванню освітніх потреб учнів; організації роботи в центрах діяльності, зокрема осередку читання відповідно до вимог Нової української школи.

Опишемо детальніше види графічних організаторів і застосування їх з метою оволодіння учнями читацькими вміннями щодо розуміння прочитаних творів на уроках літературного читання в початковій школі.

Сприйняття і розуміння прочитаного. Для формування читацьких умінь молодших школярів, які спрямовані на сприйняття і розуміння фактичного змісту прочитаних художніх творів на уроках літературного читання можна застосовувати графічні організатори у вигляді таблиці/карти/схеми «Знаю – Хочу дізнатися – Дізнався/Дізналася» або таблиці «Що я знаю?» (табл. 1). Робота з таблицею/картою/схемою розпочинається перед ознайомлення з твором і завершується після читання. Такий графічний організатор допомагає узагальнити знання, чітко визначити коло питань, які потрібно з'ясувати, виокремити нову невідому інформацію, зосереджує мислення учнів на певних об'єктах.

Таблиця 1

Таблиця «Що я знаю?»

Що ви вже знаєте про цю тему?	
Що ви бажаєте дізнатися?	
Що нового ви дізналися, коли прочитали?	

Для вдумливого читання і розуміння школярами твору доцільно використати графічний організатор читання у вигляді таблиці «Знаю – не знаю» (табл. 2). На початку ознайомлення з науково-пізнавальними творами (наприклад, оповідання Паоли Утевської «Історія фарфорової чашки») школярам пропонується читати і робити відповідні позначки олівцем, які сприяють вмінням аналізувати, класифікувати інформацію, міркувати, виділяти головне.

Таблиця «Знаю-не знаю»

Я знаю це √	Це суперечить тому, що я знаю -	Я не знав цього +	У мене з'явилося запитання ?

Для з'ясування розуміння прочитаного твору молодшими школярами доцільною буде заповнення схеми «Що? – Де? – Коли? – Хто? – Чому?» (рис. 2), яка допомагає дати відповіді на головні питання твору, зрозуміти фактичний матеріал. Для заповнення такого графічного організатора учням потрібно сконцентрувати увагу на зазначених запитаннях, що робить процес читання твору більш спрямованим, усвідомленим, допомагає виділити головну інформацію.

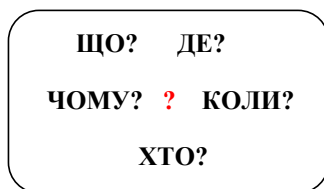

Рис. 2. Схема «Що? – Де? – Коли? – Хто? – Чому?»

Аналіз та інтерпретація прочитаного. Для формування вмінь встановлювати послідовність подій у художньому творі (казки Ганса Крістіана Андерсена «Стійкий олов'яний солдатик», «Гидке каченя», Івана Франко «Королик і Ведмідь») може бути запропонована «Діаграма подій у творі» лінійного або циклічного виду (рис. 3, рис. 4).

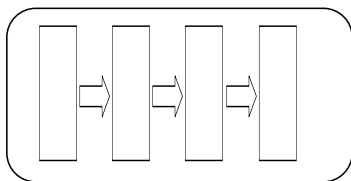

Рис. 3. Лінійна діаграма подій

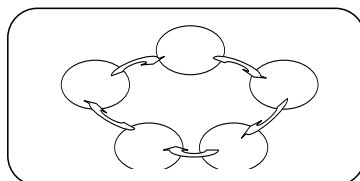

Рис. 4. Циклічна діаграма подій

Під час роботи з такими інструментами вчителю доцільно зорієнтувати увагу учнів на виокремлення певних подій, їх послідовності, наслідках до яких вони призводять. Зазначені графічні організатори читання допомагають школярам визначати головні події, вчинки персонажів, встановлювати їх черговість, побачити цілісну картину. Навчити школярів розрізняти головне і другорядне в тексті, пов'язувати елементи інформації в цілісну картину, осмислювати взаємозв'язки подій, фактів, вчинків персонажів твору забезпечить діаграма Фішбоун («Fishbone») (рис. 5), в ході роботи з якою учні з'ясовують проблему, встановлюють зв'язок між подіями, фактами і наслідками до яких вони призвели, самостійно роблять висновки.

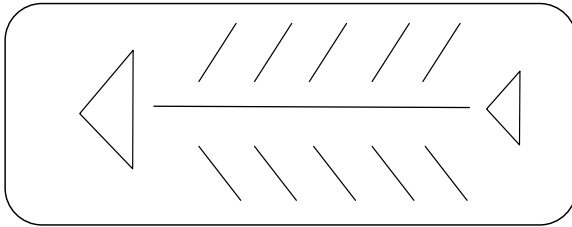

Рис. 5. Діаграма Фішбоун

Такі графічні організатори читання (діаграми) спрямовані на впорядкування, систематизацію інформації, логіку мислення молодших школярів. Робота з ними сприяє оволодінню вміннями складати план твору, переказувати його, а в подальшому створювати модель, схему твору, спочатку за зразками, а потім власну, творчу.

З метою формування вмінь учнів 3 і 4 класів визначати персонажів твору, характеризувати їх за вчинками, діями, словами, пояснювати мотиви їх поведінки доцільно запропонувати завдання для заповнення і аналізу графічних організаторів читання у вигляді таблиці «Характеристика персонажів» (табл. 3). Такий графічний організатор читання відразу концентрує увагу молодших школярів на виокремленні характерних рис головних персонажів твору, вчить помічати їх вчинки, дії, пояснювати думки, ставлення, які характеризують героїв.

Для оволодіння вміннями складати характеристику персонажів за їх вчинками знадобиться графічний організатор «Вчинки персонажів».

Таблиця «Характеристика персонажів»

Зовнішні ознаки	Персонаж	Вчинки	Риси характеру
Зріст			Веселий
Статура			Добрий
Одяг			Чуйний
Волосся			Тактовний
Очі			Розсудливий

Учням пропонується знайти фрагмент у творі, який описує вчинок певного літературного героя і подумати про яку рису характеру він свідчить, як характеризує героя. Для того, щоб навчити молодших школярів аналізувати, пов'язувати події, факти, вчинки, мотиви поведінки людей доцільно добирати відповідні художні твори (наприклад, Олександр Єфімов «Як усе просто!», Олександр Зима «Про сіру горлечку з чорним намистом»). Для розуміння мотивів поведінки персонажів допоможуть графічні організатори у вигляді схеми «Зміни» (рис. 7) і таблиці «Мотиви поведінки» (табл. 4). Встановлення мотивів, що спонукають персонажів до тих або інших вчинків є важливим для характеристики персонажів і розуміння власних дій молодших школярів, адже вони бачать приклади різної поведінки, ставлення до людей і можуть перенести цей досвід у власне життя.

Важливим у становленні читача є вміння порівнювати вчинки, ставлення, цінності літературних персонажів, показувати школярам різні способи поведінки в однакових ситуаціях, вчити їх оцінювати вчинки, розуміючи мотиви такої поведінки, розкривати різні цінності героїв одного або різних творів. З цією метою може бути запропоно-

Рис. 6. Схема «Вчинки персонажів»

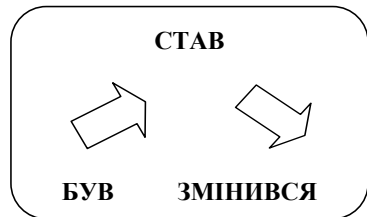

Рис. 7. Схема «Зміни»

ваний графічні організатори у вигляді таблиці «Порівняння» (табл. 5) (на прикладі казки Оксани Іваненко «Кульбабка») і «Ставлення персонажів» (табл. 6) (до казки Шарля Перро «Чарівниці»)

Таблиця 4

Таблиця «Мотиви поведінки»

Що змусило змінитися?	
Хто або що вплинуло на зміни?	
Що зрозумів персонаж?	
Чому навчився?	

Таблиця 5

Таблиця «Порівняння персонажів»

Якості характеру	Кульбабка	Вітер

Таблиця 6

Таблиця «Ставлення персонажів»

	Ставлення до людей	Ставлення до роботи	Риси характеру
Старша донька			
Менша донька			
Мати			

Важливо при створенні таких таблиць зазначити конкретні маркери для аналізу, порівняння персонажів, їх вчинків. Так, наприклад можна порівнювати ставлення персонажів казки до інших людей, до роботи, роблячи таким чином висновок про властиві їм цінності, і відповідно, вчинки, риси характеру, ставлення до них інших людей (на прикладі казки Шарля Перро «Чарівниці»). Також для порівняння персонажів, знаходження їх спільних рис можна використовувати діаграму Вена.

Робота з такими графічними організаторами читання стимулює мислення, активізує процеси аналізу, порівняння, виокремлення головного, дозволяє зрозуміти тему, викликає інтерес до власних роздумів молодших школярів.

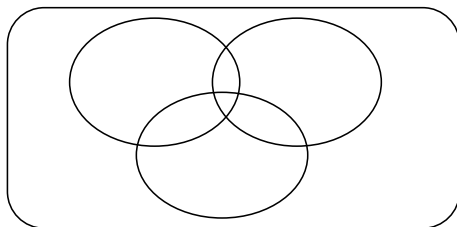

Рис. 8. Діаграма Вена

Для формування вмінь визначати тему, основну думку, жанр твору доцільною буде таблиця «Основні відомості про твір» (табл. 7), яка на початку уроку зорієнтує учнів на свідоме сприйняття прочитаного, визначення основних складових твору, а по завершенню уроку допоможе зробити висновки, скласти цілісну картину про твір. Такий графічний організатор читання сприяє впорядкуванню думок, зосередженню мислення на певних об'єктах, визначенні головного і другорядного.

Таблиця 7

Таблиця «Основні відомості про твір»

Автор	Назва	Жанр	Тема	Основна думка	Персонажі

Висловлення власних почуттів, ставлення до прочитаного. Для оволодіння вміннями висловлювати власні почуття, ставлення щодо прочитаного твору доцільні графічні організатори читання у вигляді таблиці «Мої міркування» (табл. 8) (до твору Василя Слпчука «Дмитриків страх»).

Таблиця 8

Таблиця «Мої міркування»

ФРАЗА З ТЕКСТУ	МОЇ МІРКУВАННЯ
Не знав Дмитрик, що не той хоробрий, хто нічого не боїться, а той, хто вміє подолати страх.	

Робота з таблицею «Мої запитання» (табл. 9) спрямована на оволодіння вміннями висловлювати власну думку, власне ставлення, фор-

мулювати запитання до автора, персонажів твору, що можливо в разі усвідомлення, розуміння, інтересу до твору.

Таблиця 9

Таблиця «Мої запитання»

Автор, назва твору	Запитання до автора	Запитання до персонажа, який сподобався	Запитання до персонажа, який не сподобався

Допомогти учням визначити, описати власні почуття, емоції, вподобання, ставлення щодо прочитаного твору/медіатексту, літературних персонажів допоможе графічний організатор читання «Емоції» (табл. 10) (до казок Юрія Ярмиша «Слонятко, що любило танцювати», Олени Комової «Незадоволена Генрієтта», Людмили Коваль «Кицька Мурка»). Важливо зазначити назви певних емоцій, оскільки молодші школярі ще недостатньо обізнані з широким спектром емоцій, не завжди вміють їх назвати, описати, зобразити. Емоції в такому графічному організаторі можуть бути представлені у вигляді кольорів, смайликів, зображень обличч дітей, персонажів твору.

Таблиця 10

Таблиця «Емоції»

Персонажі/ їх вчинки/події	Позитивні емоції (радість, повага, симпатія, захват, задоволення, ніжність)	Не викликали емоцій	Негативні емоції (сум, заздрість, гнів, розпач, образа, сором, тривога)

Перевага використання графічних організаторів у процесі формування читацьких умінь полягає в тому, що учневі надається: допомога самостійно проаналізувати, виділити головне, встановити причинно-наслідкові зв'язки, виявити власне ставлення; можливість організувати і спрямовувати розумовий процес, дозволяючи зрозуміти тему або проблему школярам із різним рівнем знань і здібностей; актуалізувати життєвий, емоційно-чуттєвий досвід.

4. Висновки

Серед завдань мовно-літературної освітньої галузі в початковій школі окреслено формування читацької компетентності, як багатоаспектного особистісного утворення, яке характеризує сукупність знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень читача, що дозволяють успішно взаємодіяти з текстом/твором, здійснювати пошук потрібної інформації. Складовою читацької компетентності молодших школярів є читацькі вміння і навички. Вивчення різних поглядів на проблему формування читацьких умінь виявило, такі їх основні групи, як: володіння повноцінною навичкою читання; сприймання і розуміння фактичного змісту прочитаних художніх творів, текстів; аналіз та інтерпретація прочитаних творів; висловлення власних почуттів, ставлення щодо прочитаного твору; творча робота, експериментування з твором; самостійний вибір творів для читання. З метою розвитку читацьких умінь молодших школярів доцільно застосовувати засоби когнітивної візуалізації, які допомагають представляти візуальні моделі, вчити раціональним прийомом обробки, аналізу інформації та її графічного представлення, активізують процеси мислення школярів. Видом когнітивної графіки, суттю якої є розробка комбінованих когнітивних моделей подання знань, що поєднують символічний і графічний способи представлення навчального матеріалу, є графічні організатори. Графічні організатори читання як способи представлення інформації для її узагальнення, систематизації, класифікації, аналізу художнього твору/медіатексту в графічному вигляді на папері або моніторі, стимулюють, організують і спрямовують процес мислення, допомагають оцінювати й корегувати процес власної пізнавальної діяльності. Для оволодіння учнями початкової школи читацькими вміннями доцільно застосовувати графічні організатори у вигляді карти, схеми, таблиці, діаграми. Для розвитку читацьких умінь молодших школярів, які стосуються сприймання і розуміння прочитаного ефективним будуть такі графічні організатори читання, як таблиці «Знаю – Хочу дізнатися – Дізнався/Дізналася», «Знаю – не знаю», схема «Що? – Де? – Коли? – Хто? – Чому?»); для умінь аналізувати та інтерпретувати художній твір – «Діаграма подій у творі» лінійного або циклічного виду, діаграма Фішбоун, Вена, таблиці «Характеристика персонажів», «Мотиви поведінки», «Порівняння персонажів», «Ставлення персонажів», «Основні відомості про

твір», схеми «Зміни», «Вчинки персонажів»; для вмінь висловлювати власне ставлення, думки, емоції, почуття щодо прочитаного – таблиці «Мої міркування», «Мої запитання», «Емоції». Перевага використання графічних організаторів у процесі формування читацьких умінь полягає в тому, що учневі надається: допомога самостійно проаналізувати, виділити головне, встановити причинно-наслідкові зв'язки, виявити власне ставлення; можливість організовувати і спрямовувати розумовий процес, дозволяючи зрозуміти тему або проблему школярам із різним рівнем знань і здібностей; актуалізувати життєвий, емоційно-чуттєвий досвід. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в експериментальному дослідженні впливу графічних організаторів на формування читацьких умінь здобувачів початкової освіти.

Список літератури:

1. Безуглий Д. Візуалізація як сучасна стратегія навчання. *Фізико-математична освіта*. 2014. № 1(2). С. 5–11.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та головний редактор В. Т. Бусел. Ірпінь : Перун, 2003. 1440 с.
3. Говорун М.В., Онісімчук Л.О. Використання лекцій-візуалізації в системі вищої освіти. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін*. 2011. Вип. 1. С. 71–74. URL: <http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream> (дата звернення: 10.09.2021).
4. Державний стандарт початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. №87 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2021).
5. Житеньова Н.В. Технології візуалізації в сучасних освітніх трендах. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2016. Вип. 2. С. 144–157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2016_2_13 (дата звернення: 10.09.2021).
6. Манько Н.Н. Когнитивная визуализация – базовый психолого-педагогический механизм дидактического дизайна. *Вестник Учебно-методического объединения по профессионально-педагогическому образованию: специализированный выпуск*. 2007. Вып. 2(41). С. 224–234.
7. Мартиненко В. Сутнісні характеристики читацької компетентності молодших школярів. *Початкова школа*. 2013. № 12. С. 3–7.
8. Мартиненко В. Формування змісту літературного читання молодших школярів: сучасний вимір. *Українська література*. 2011. № 9. С. 5–8.
9. Никитченков А.Ю. Развитие читательских умений младшего школьника в процессе работы с художественным миром произведений русского фольклора : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Москва, 2002. 249 с.

10. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підручник. Київ : Грамота, 2012. 504 с.
11. Семеніхіна О.В., Юрченко А.О., Безуглий Д.С. Візуалізація як тренд інноваційного розвитку освіти в Україні. *Збірник тез IV Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців* (Київ, 18 травня 2017). Київ, 2017. С. 227–229.
12. Хорошковська Т.П. Проблема формування читацьких умінь і навичок та їх вимірювання в учнів 5-6 класів на уроках української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2016. Вип. 17. Том 2. С. 501–512.
13. Чепелева Н. В. Технології читання. Київ : Главник, 2004. 95 с.

References:

1. Bezughlyj D. (2014) Vizualizacija jak suchasna strateghija navchannja [Visualization as a modern learning strategy]. *Fyzyko-matematychna osvita*, no. 1(2), pp. 5–11.
2. Busel V. T. (ed.) (2003) *Velykyj tлумачnyj slovnyk suchasnoji ukrajinskoji movy* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Irpinj: Perun. (in Ukrainian)
3. Ghovorun M.V., Onisimchuk L.O. (2011) Vykorystannja lekciji-vizualizaciji v systemi vyshhoji osvity [The use of lecture-visualization in the system of higher education]. *Teorija ta metodyka navchannja suspilnykh dyscyplin* [Theory and methods of teaching social sciences] (electronic journal), vol. 1, pp. 71–74. Retrieved from: <http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream> (accessed 10 September 2021).
4. Derzhavnyj standart pochatkovoji osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 ljutogho 2018 r. no. 87 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (accessed 10 September 2021).
5. Zhytjenjova N.V. (2016) Tekhnologhiji vizualizaciji v suchasnykh osvitnikh trendakh [Visualization technologies in modern educational trends]. *Vidkryte osvittnje e-seredovyshhe suchasnogho universytetu* [Open educational e-environment of a modern university] (electronic journal), vol. 2, pp. 144–157. Retrieved from: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu> (accessed 10 September 2021).
6. Manjko N.N. (2007) Kognnytyvnaja vyzualyzacija – bazovyj psykholohogo-pedagoghycheskyj mekhanizm dydaktycheskogho dyzajna [Cognitive visualization – the basic psychological and pedagogical mechanism of didactic design]. *Vestnyk Uchebno-metodycheskogho obedynenija po professionaljno-pedagoghycheskomu obrazovanju: spetsyalizyrovannyj vypusk*, vol. 2(41), pp. 224–234.
7. Martynenko V. (2013) Sutnisni kharakterystyky chytackoju kompetentnosti molodshykh shkoljariv [Essential characteristics of reading competence of junior schoolchildren]. *Pochatkova shkola*, no. 12, pp. 3–7.
8. Martynenko V. (2011) Formuvannja zmistu literaturnogho chytannja molodshykh shkoljariv: suchasnyj vymir [Formation of the content of literary reading of junior schoolchildren: modern dimension]. *Ukrajinsjka literatura*, no. 9, pp. 5–8.

9. Nykytchenkov A Ju. (2002) Razvytye chytateljskykh umenyj mladshegho shkoljnyka v processe raboty s khudozhestvennym myrom proyzvedenyj russkogho folklora [Development of reading skills of a primary school student in the process of working with the artistic world of works of Russian folklore] (PhD). Moscow.
10. Savchenko O.Ja. (2012) Dydaktyka pochatkovoji osvity: pidruchnyk. [Didactics of primary education: a textbook]. Kyiv: Ghramota. (in Ukrainian)
11. Semenikhina O.V., Jurchenko A.O., Bezughlyj D.S. (2017) Vizualizacija jak trend innovacijnogho rozvytku osvity v Ukrajinu. [Visualization as a trend of innovative development of education in Ukraine]. Proceedings of the IV Vseukrajinsjkoji nauko-vo-praktychnoji konferenciji molodykh naukovciv (Kyiv, 18 travnja 2017). Kyiv, pp. 227–229.
12. Khoroshkovsjka T.P. (2016) Problema formuvannja chytacjkykh uminj i navychok ta jikh vymirjuvannja v uchniv 5-6 klasiv na urokakh ukrajinsjkoji movy [The problem of formation of reading skills and their measurement in students of 5-6 grades in Ukrainian language lessons]. *Problemy suchasnogho pidruchnyka*, vol. 17, tom 2, pp. 501–512.
13. Chepeljeva N.V. (2004) *Tekhnologiji chytannja* [Reading technologies]. Kyiv: Ghlavnyk. (in Ukrainian)